

Analyse van acht jaargangen LANDSCHAP

Terwijl de regering fors bezuinigt op natuur en landschap, is in LANDSCHAP een emotioneel debat ontbrand over de vraag of de Werkgemeenschap voor Landschapsonderzoek nog wel voldoende kritisch en onafhankelijk naar dit beleid kijkt, dan wel stil in een hoekje zit weg te suffen. De meningen buitelen over elkaar heen, maar waar zijn ze eigenlijk op gebaseerd? Jan Vermaat, oud-hoofdredacteur van LANDSCHAP, vroeg het zich af en analyseerde de laatste acht jaargangen om tot een antwoord te komen.

Aanleiding voor deze analyse zijn (1) de emotionele conclusie van Frank Saris (2011), dat Landschap “een gemaskeerde steunbetuiging is voor het gedachtengoed van de ‘Blekers’ van deze wereld”, (2) de daarop volgende analyse van de relatie tussen landschapsecologie en beleid door Esther Turnhout *et al.* (2011) en (3) de repliek van het bestuur van de WLO (2011). Mijn persoonlijke indruk van deze drie stukken is dat feiten en meningen nogal door elkaar heen lopen zonder veel gevoel voor proporties. Voor Frank Saris was nummer 2011/1 de lakmoesproef die negatief uitviel. Zijn betrokkenheid valt te loven, maar is zijn kritiek wel terecht? Jerry van Dijk had het eenvoudige en terechte antwoord al direct in hetzelfde nummer klaar: ondanks herhaalde oproepen is de oogst aan artikelen die reageren op Blekers beleid schaars. Het WLO bestuur opperde in het daaropvolgende nummer dat “de wetenschappelijke gemeenschap met stomheid is geslagen” en beloofde met ideeën te komen om “in deze tijd van sterke maatschappelijke verandering een platform te zijn voor reflectie en kritiek, voor terugblikken en vooruitzien.” Turnhout *et al.* (2011) constateerden een afname van “het kritische geluid” in LANDSCHAP vergeleken met de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw. Ze meenden dat dit veroorzaakt wordt door de sterke interactie tussen wetenschap en beleid die in dit “netwerk van gelijkgestemden” zou bestaan. De wetenschappers die in LANDSCHAP publiceren, werken

veelal bij kennisinstituten als Alterra, LEI, Deltares of PBL en zouden daarom een ‘u vraagt, wij draaien’ strategie hanteren. Turnhout *et al.* (2011) wezen verder nog op het karakter van LANDSCHAP als kwartaalblad, en vermoedden dat debatten niet meer in dit soort oude media worden uitgevochten.

Mijn vragen

De afgelopen maanden heb ik de neiging om direct in de pen te klimmen onderdrukt. Ik nam me voor om de nummers van LANDSCHAP waar ik bij betrokken was, vanaf 2004, nog eens goed door te nemen en mezelf te dwingen daarin gefundeerd te zoeken naar antwoorden op de vragen en stellingen van Saris, Van Dijk, het WLO-bestuur en Turnhout. Om precies te zijn zocht ik antwoord op de volgende vragen:

1. Publiceerde LANDSCHAP in het eerste nummer in 2011 inderdaad een gemaskeerde steunbetuiging aan het gedachtengoed van de ‘Blekers’?
2. Schreven auteurs die bij aan de overheid gelieerde kennisinstituten werken vooral ‘u vraagt, wij draaien’ artikelen?
3. Was LANDSCHAP de afgelopen jaren nog wel een platform voor reflectie of kritiek?

De tweede vraag plaatst de zorg van Saris in historisch

JAN VERMAAT

Prof. Dr. Ir. J.E. Vermaat
Vrije Universiteit
Amsterdam, faculteit Aard-
en Levenswetenschappen,
sectie Aarde en Economie
j.e.vermaat@vu.nl

Foto Jerry van Dijk

Tabel 1 Indelingscriteria voor het sorteren van de artikelen in acht jaargangen LANDSCHAP naar inhoudelijke thema en type artikel.

Inhoud, thematiek	A	geologie, klimaat, geomorfologie, hydrologie, bodem, biogeochemie
	B	vegetatie, als voorspeller en indicator, als habitat, en charismatische of Rode Lijstsoorten (biodiversiteit)
	C	fauna, verspreiding en dispersie, charismatische en Rode Lijstsoorten (biodiversiteit), wild
	D	landschap, ruimtelijke samenhangen, inrichting, beheer, ruimtelijke ordening, behoud van biodiversiteit
	E	landbouw en natuur, landgebruik, waterbeheer, milieu, behoud van biodiversiteit, meervoudig ruimtegebruik
	F	landschapsbeleving, recreatie
	G	bestuurskunde, beleid en recht van ruimtelijke ordening, milieu en natuurbeheer
Soort artikel	TO	theorie-ontwikkeling, deductief, filosofische verhandeling
	TK	theoriekritiek, deductief en empirisch
	EA	empirische analyse, zo zit het in elkaar, dit is het mechanisme
	EM	empirische methode-ontwikkeling: zo meet je het of zo beheer je iets
	ED	empirisch beschrijvend: zo ziet het er uit
	BO	beleidsvoorbereidend, -ontwikkend, vergelijkend
	BK	beleidskritiek, -debat; kan gebaseerd zijn op empirie of betogend
BR	beleidsrechtvaardigend, bevestigend	

perspectief: hoe zat dat vroeger eigenlijk? Mijn laatste vraag is veel algemener gesteld. Daarmee probeer ik het onderwerp breder te trekken. Waar hebben we ons tijdschrift eigenlijk mee gevuld? Is er sprake van trends in de afgelopen acht jaar?

Aanpak

De eerste vraag is beantwoord met behulp van kritisch lezen: zorgvuldig tekst met tekst confronteren. Voor de twee andere vragen zijn alle artikelen en forumbijdragen uit de jaargangen 2004 tot en met 2011 nog eens doorgelezen. Het gaat om een totaal van 159 artikelen.

Omdat LANDSCHAP zowel qua thematiek als qua type artikel een uiterst breed palet heeft, heb ik voor elke dimensie een simpele typologie ontworpen. Wat betreft de thematiek heb ik geprobeerd recht te doen aan de brede waaier van beta- tot gamma-onderwerpen waarover in LANDSCHAP wordt gepubliceerd. Ik heb ze enigszins geforceerd naast elkaar gezet, als een soort knopen in een geleidelijke, lineaire overgang (tabel 1). Bij elk artikel heb ik me vervolgens afgevraagd wat voor soort ar-

tikel het was. LANDSCHAP hanteert zelf twee categorieën: wetenschappelijke artikelen en forumbijdragen, waarbij de laatste korter en meestal opiniërend zijn. Ik heb meer detail gezocht omdat ik anders de tweede vraag niet kan beantwoorden. Ik veronderstelde a priori – maar gebaseerd op mijn ervaring in de redactie – zowel theoretische als meer op de toepassing gerichte wetenschappelijke artikelen, maar ook beleidsvoorbereidende of evaluerende stukken (tabel 1). Geïnstigeerd door de kritiek van Saris heb ik ook een categorie ‘beleidsrechtvaardigend’ onderscheiden. Ik ben dus ook gaan kijken of ik achteraf zou kunnen zeggen dat de auteurs van een bepaald stuk eigenlijk vooral het beleid van hun departement, provincie of andersoortige broodheer aan het verkopen waren. Ik wil benadrukken dat zowel de twee indelingen (naar thema en naar type), als het kritische lezersoog voor mijn rekening zijn. Ik pleit mezelf niet bij voorbaat vrij van subjectiviteit, maar heb wel geprobeerd de indelingen consistent toe te passen. Het excelsheet is bij mij op te vragen.

Uiteindelijk bleek de categorie F (landschapsbeleving,

recreatie) erg weinig voor te komen. Die heb ik met de buurgroep E (landbouw en natuur, meervoudig ruimtegebruik) samengevoegd. Ook de thema's vegetatie en fauna heb ik samengevoegd, omdat beide onderwerpen vaak evenveel gewicht bleken te hebben in een artikel, en het thema 'soorten' (B+C) me ook nog wel als relatief homogeen aansprak. Ten slotte is op de splitsing die ik hanteer tussen de thema's D en E (landschap als object van ruimtelijke ordening versus landbouw en natuur) kritiek mogelijk. Het leek me interessant om ze vooralsnog uit elkaar te houden. Bij het tweede thema is 'de natuur' in het geding, een onderwerp dat veel schrijvers en lezers nauw aan het hart gaat, maar niet noodzakelijkerwijs het hoofdonderwerp van een landschapsecoloog. Mogelijk verwarrend kan zijn dat het lemma 'beleid' in beide indelingen voorkomt. Mijn argument hiervoor is het makkelijkst met een voorbeeld te illustreren. Zowel een zoölog als een bestuurskundige kan over het exotenbeleid van een land schrijven. Eerstgenoemde evalueert dat beleid dan waarschijnlijk aan de hand van biologische indicatoren. De bestuurskundige vraagt zich misschien vooral af hoe het zit met de maatschappelijke insteek van dit beleid en welke instituties er bij betrokken zijn.

Resultaten

Gemaskeerde steunbetuiging

Saris zag LANDSCHAP 2011/1 als lakmoesproef en hij richtte zijn pijlen expliciet op drie artikelen, namelijk Kistenkas (2011), Verburg & Leneman (2011) en Dekker (2011).

De jurist Fred Kistenkas wordt verweten dat hij voorstelt het natuurbeschermingsrecht uit te hollen. Kistenkas stelt dat weging gunstiger zou kunnen zijn dan toetsing bij wat hij duurzame gebiedsontwikkeling noemt. Hij ondersteunt zijn punt met het voorbeeld van het circuit van Assen en argumenteert dat de vergunning, verleend

in het kader van de natuurbeschermingswet (NBw), door niemand bij de rechter is aangevochten. Het heeft dus blijkbaar goed gewerkt, constateert Kistenkas. Saris stelt daar de ruilverkaveling, als wegingsinstrument bij uitstek, tegenover en vertrouwt het maar niks. Ik denk dat dit een belangrijk punt is dat een volwaardige discussie in LANDSCHAP waard is. De centrale vraag zou dan kunnen zijn: zit die ruimtelijke ontwikkeling werkelijk op slot door de NBw en heeft de NBw de biodiversiteitsafname in Nederland weten af te remmen? Wat mij betreft zou die vraag beantwoord moeten worden aan de hand van meer dan een enkele casus. Het artikel van Kistenkas kan in mijn ogen echter niet als een gemaskeerde rechtvaardiging van het beleid van Bleker worden gezien. De auteur verschuilt zich bovendien niet achter een masker maar strijdt met open vizier door zijn financier gewoon te vermelden.

Het stuk van Verburg & Leneman (2011) doet Saris volgens mij geen recht met de kwalificatie: "Er worden wat statistiekjes en modelletjes gedraaid en hop, daar hebben we weer nieuwe 'kijkrichtingen'." De auteurs vragen zich af of heggen en houtwallen rond kleine percelen te handhaven zijn bij steeds toenemende bedrijfsgrootte. Zij rekenen een en ander door en de uitkomst is, simpel gesteld, dat handhaving mogelijk is maar wel wat kost. Dat is een slag specifiekere dan wat Saris zich uit de relatienota van de zeventiger jaren herinnert. Op geen enkele manier kan dit artikel gezien worden als een gemaskeerde steunbetuiging van beleid.

Ten slotte de bijdrage van Jos Dekker. Saris vindt dat de conclusie "voortmodderen" niet bij de analyse past. Dekker beschrijft de kansen en risico's van decentralisatie van het natuurbeleid en schat in dat de kansen niet opwegen tegen de risico's. Maar wat is het alternatief? "Zonder decentralisatie heeft Bleker het rijk alleen." Uiteindelijk kiest Dekker persoonlijk, daar is het een

forumbijdrage voor, dan toch maar voor het ingezette beleid van decentralisatie. Dat kun je inconsequent of voortmodderen noemen, maar het is zeker geen ondubbelzinnige ondersteuning van het beleid.

Ik vind kortom geen grond voor de Saris' conclusie dat LANDSCHAP 2011/1 een steunbetuiging aan Bleker is geweest. Tegelijkertijd zie ik een goede reden voor een heldere analyse in reactie op Kistenkas.

U vraagt, wij draaien

Naar dit soort artikelen heb ik uitdrukkelijk gezocht en ik meen dat ze ook werkelijk voorkwamen (figuur 1); verrassend genoeg vaker vóór 2008 dan erna. De aantallen zijn echter te klein voor een kwantitatieve analyse (8 van de 159 artikelen, 5%). De auteurs komen echter niet van die instituten die Saris impliciet en Turnhout expliciet noemen. Ze werken op een ministerie of bij een provincie en ze rechtvaardigen inderdaad het beleid van hun werkgever, maar doen dit transparant en met argumenten. De redactie had immers ook geen kritiekloze folderteksten geaccepteerd. Een voorbeeld is het stuk van Riet Dumont (2009), waarin ze inhoudelijk reageert op de retorische vraag van Dekker *et al.* (2008) waarom provincies zo weinig bestuurlijke daadkracht vertonen bij de regiefunctie die de Wro hen biedt. Volgens mij is er niks mis met zo'n bijdrage aan het debat.

Een ander punt is dat auteurs van die kennisinstituten hun stukken voor LANDSCHAP geregeld baseren op contractonderzoek dat eerder al in een rapport is vastgelegd. Ook daar is niets mis mee. Meestal is dat empirisch of beleidsvoorbereidend werk en er wordt gerefereerd naar het onderliggende projectverslag. In een dergelijk artikel komt deze kennis voor een breder publiek beschikbaar nadat het de toetssteen van de collegiale kritiek (*peer review*) gepasseerd is. Ik concludeer dat 'u vraagt, wij draaien artikelen' altijd al in LANDSCHAP

worden gepubliceerd, maar het zijn er al jaren erg weinig.

Platform voor reflectie of kritiek

Dat LANDSCHAP slechts een kwartaalblad is wordt ons door meerdere auteurs nagedragen. Saris verzucht dat we hem weer een kwartaal in opperste verwarring achterlaten en Turnhout ziet er iets positiefs in omdat het de mogelijkheid biedt tot diepgaander reflectie. Veel keus hebben we overigens niet. Het aanbod van goede Nederlandstalige artikelen is beperkt en wordt verdeeld over de verschillende vaktijdschriften op de markt, zoals *De Levende Natuur*, *H₂O* en *Landwerk*. Bovendien denk ik met Turnhout dat Nederlandstalige vaktijdschriften in de pikorde zijn gedaald ten faveure van ISI-tijdschriften en mogelijk landelijke dagbladen. In het afgelopen decennium heeft het ons, de redactie van LANDSCHAP, geregeld echt moeite gekost voldoende artikelen van voldoende niveau op tijd klaar te stomen om weer een nummer te vullen. Tegelijkertijd was er jaar in jaar uit plaats voor debat, reflectie en kritiek. Elk jaar is er gereageerd op eerder gepubliceerde artikelen (tabel 2). Soms overviel het debat ons (Saris), een andere keer staken we zelf het vuurtje aan. De onderwerpen dekken de volle breedte van ons vakgebied en alle bijdragen zijn prima toegankelijk en gedocumenteerd op de website. Figuur 1 laat zien dat er elk jaar ook een of meer beleidskritische artikelen zijn verschenen en dat we ons ook zo nu en dan gewaagd hebben aan kritiek op onze theorieën.

Ik concludeer dan ook dat LANDSCHAP in de afgelopen acht jaar een platform voor discussie is geweest. Misschien ging het er in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw heftiger aan toe in ons tijdschrift, maar mogelijk ook naïefer – tegenwoordig kunnen we de Engelstalige literatuur niet meer negeren. De lezer moet wel over geduld beschikken. Dat punt maakt Saris terecht. De reac-

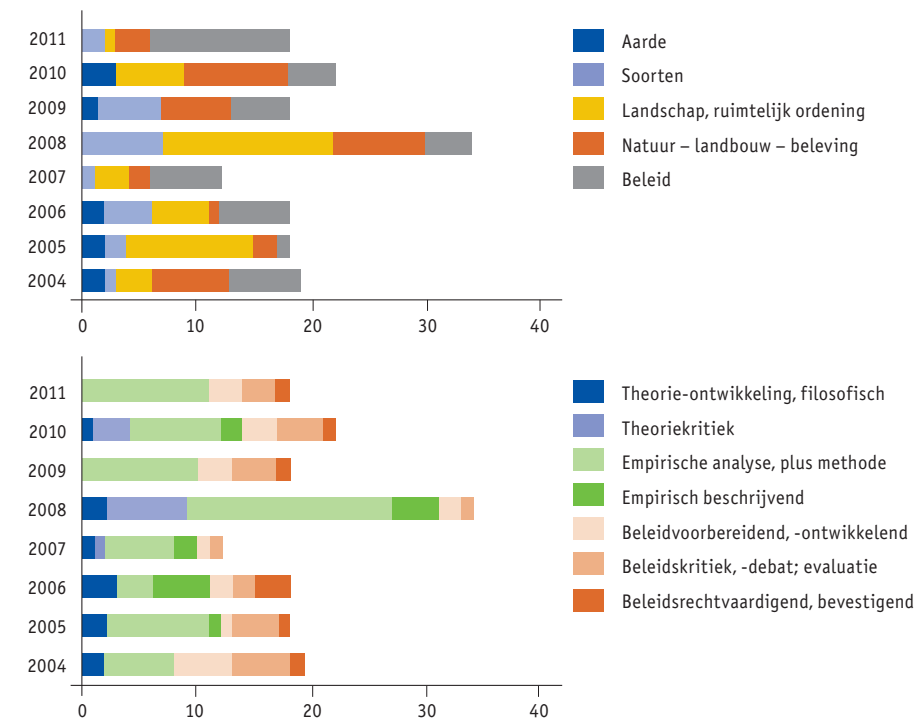
ties op zijn brief verschenen voor het grootste deel pas een halfjaar later.

Trends

Ter redactie hadden we de indruk dat LANDSCHAP inmiddels misschien wat veel door gamma-auteurs wordt volgeschreven. Dat mag voor 2011 zo lijken (figuur 2), maar dat zou net zo goed een uitschieter kunnen zijn door de special over de Natuurverkenning. De trend is zeker niet significant ($p = 0.22$) terwijl de fluctuatie van jaar tot jaar fors is. Ook bij andere categorieën heb ik naar trends gezocht. Die zijn nooit significant. Ik zie vooral dat de circa twintig artikelen per jaargang elk jaar weer anders verdeeld zijn. De categorieën D, E+F en G (landschap en ruimtelijke ordening, natuur-landbouw-beleving, beleid) overheersen met gemiddeld 28, 24 en 28% van de artikelen (figuur 1). Het lustrumjaar 2008 was een uitschieter door een biodiversiteitspecial met veel kleine artikelen en door onze debatspecial. Interessanter is dat we ook aan het begin van het decennium al ruimschoots publiceerden over bestuur en beleid (gamma-artikelen). In 2004 was er zelfs een piek in dit type (BO+BK+BR) artikelen. In een vergelijkbare, maar meer steekproefsgewijze analyse constateerde Van der Zande (2007) dat na 1995 de ecologen domineerden als auteurs in LANDSCHAP, ten koste van bijvoorbeeld meer holistisch ingestelde geografen. Op basis van mijn analyse lijkt dat eerder een incident geweest voor dat specifieke jaar 1995. De tabel van Van der Zande laat in elk geval minstens zulke forse fluctuaties zien als mijn figuur 1. Mogelijk verbergt de restcategorie bij Van der Zande (5-59%) ook al sociaal-economische stukken.

Tot slot: van opwinding naar aksie

Terugkomend op mijn vragen concludeer ik (1) dat er geen reden is om LANDSCHAP of de WLO te betichten

Figuur 1 Verdeling van 159 artikelen die tussen 2004 en 2011 in Landschap verschenen over inhoudelijke thema's (boven) en typen artikel (onder). Zie ook tabel 1.

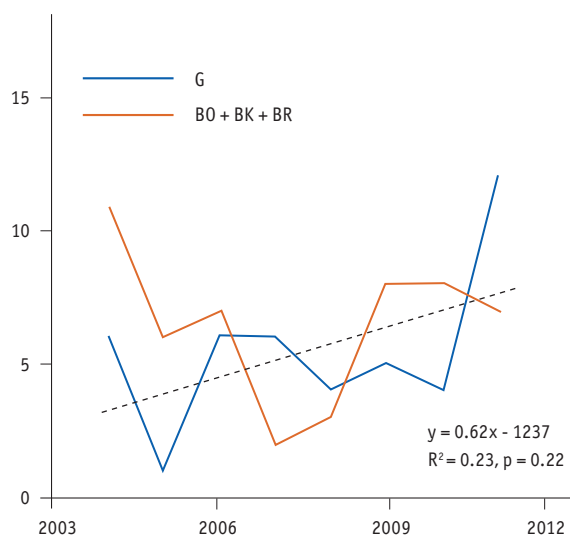
van steunbetuigingen aan vigerend of voorgenomen beleid, niet in 2011/1 maar ook niet in de afgelopen acht jaar; (2) dat er geen grond is om auteurs van aan de overheid gelieerde kennisinstututen te verwijten beleidsbevestigende stukken te schrijven; (3) dat LANDSCHAP wel degelijk een platform is geweest voor debat in het afgelopen decennium en dat nog steeds is, maar dat debat wordt met een zekere inherente traagheid in het tijdschrift vastgelegd.

En verder? De opwinding over het nieuwe Nederlandse natuurbeleid is volgens mij zeker op zijn plaats, maar zou zich beter doelgericht kunnen focussen op oorzaak en te mobiliseren middelen dan op wat tragere medestanders, zoals schrijvers in LANDSCHAP. Onze WLO

Tabel 2 Debatten die in het afgelopen decennium in LANDSCHAP zijn gevoerd. Alle artikelen zijn terug te vinden op www.landschap.nl, bij de inhoudsopgave.

Jaar	Onderwerp	X reageert op Y reageert op Z
2004	Geen	Geen
2005	Risico van verrommeling als gevolg van de Nota Ruimte van 2004.	Vink (2005) > Farjon (2005)
2006	Implementatie van de Kaderrichtlijn Water in Vlaanderen en Nederland. Effectiviteit en draagvlak weidevogelbeheer.	Van Looij <i>et al.</i> (2006) > Van der Molen (2006) Melman (2006) > Oosterveld <i>et al.</i> (2006)
2007	Combinatie water- en natuurbeheer bij herinrichting uiterwaarden.	Van Herwijnen <i>et al.</i> (2007) > Wiering & Van de Bilt (2006)
2008	Zelforganisatie als mechanisme dat tot landschapspatronen leidt.	Rietkerk <i>et al.</i> (2008) > Vermaat & De Roos (2008) > Dekker <i>et al.</i> (2007)
2009	Juridisering en afdwingbaarheid van natuurbeleid. (Zwakke) regie bij provincies bij ruimtelijke ordening. Perspectief op betekenis Victor Westhoff als wetenschapper en voor natuurbeheer.	Van Opstal (2009) > Kistenkas (2008) Dumont (2009) > Dekker <i>et al.</i> (2008) Kuiper (2009) > Vermaat (2009)
2010	Gaat het beter met de Nederlandse natuur, en aan welke indicator/graadmeter moeten we dat zien? Perspectief op exoten.	Udo de Haes <i>et al.</i> (2010) > Van Strien <i>et al.</i> (2010) > Udo de Haes <i>et al.</i> (2009) Van der Weiden (2010) > Udo de Haes <i>et al.</i> (2009)
2011	Gemaskeerde steun aan gedachtegoed van de 'Blekers'.	Turnhout <i>et al.</i> (2011) en WLO bestuur (2011) > Saris & Van Dijk (2011)

Figuur 2 Aantal artikelen per jaar dat als onderwerp bestuur, beleid of recht had (categorie G) en aantal artikelen dat typisch beleidsgericht was (BO+BK+BR). De lineaire regressie van categorie G tegen de tijd is wel weergegeven, maar niet significant ($p \gg 0.05$).

zou wel een zwiepjie aksie kunnen gebruiken, bij voorkeur niet van vijftigplussers zoals ik. Moeten we niet een van die 'new boys networks' – studentendebatgroepen, nieuwe wereldverbeteraars, breed georiënteerde University College studenten (Volkskrant, 31-12-2011) – in onze onderwerpen interesseren en de drempel voor hen verlagen?

Die herijking van de EHS kan duidelijk tegenaksie gebruiken. Weinig ecologische concepten zijn zo onbetwist als de meta-populatie uitwerking van de eilandtheorie (zie bijvoorbeeld Van der Meijden *et al.*, 2008). Al die (nu nog) Rode Lijstsoorten die we in Nederland meetellen voor onze verplichtingen aangaande de biodiversiteitsconventie zijn bijna volledig afhankelijk van natuurgebieden. In de matrix van landbouw en stedelijk gebied daarbuiten maken ze weinig kans. Het is daarom ook bijna onverdraaglijk en tegelijkertijd kenmerkend en voorspelbaar dat de Nederlandse overheid met weer

een mooi verbloemend woord (herijking) onder afspraken probeert uit te komen.

En wat doen we er dus aan? Ludieke actie is altijd goed om de moed er in te houden – zie de foto's van afgeplakte straatnaambordjes in LANDSCHAP 2011/4. Jaap Dirkmaat heeft beloofd de rechter te zoeken. Prima. De polariserende Blekerstijl vraagt om onorthodoxe tegenzettingen. Onafhankelijk worden van zijn (eigenlijk ons) geld, dat ziet hij zelf ook graag. Entree heffen voor niet leden, nieuwe ecosysteemdiensten vermarkten, bijvoorbeeld herbronnen aan frisse natuurzuurstof inclusief uitzicht voor slechts 100 euro per dag. Snelrecht en taakstraffen voor eigenaars van loslopende honden, graag toegepast door voorbeeldig handhavende animal cops. Pardon, ik laat me meeslepen. Even terug naar dat voortmodderen van Jos Dekker. Ik denk inderdaad dat daar in de beste kansen liggen: rustig doorwerken aan de

EHS, beheren wat we al hebben en verder uitbouwen en verbinden. Waar de EHS al aardig op weg is, langs de Drentse Aa, in de Weerribben-Wieden, in Zuid-Limburg, in De Mortelen, is het succes van dat concept duidelijk. De recreërende burger die vaak het verschil niet ziet tussen natuur en groen waardeert die speciale landschappen maar al te zeer. Daar hebben de biodiversiteitdoelen een werkelijke kans en behouden we die natuur waar je voor moet hebben doorgeleerd, daar liggen kansen voor diversificatie van het landbouwbedrijf en prikt de horeca een mooi vorkje mee. En daar zijn in de streek gewortelde coalities meer dan een Haagse papieren werkelijkheid. Dus daar moeten we op inzetten, met geld maar vooral met tijd. Als we al die vrijwilligers weten te mobiliseren is er tijd genoeg. Want de jeugd en de vrijwilligers, die hebben de toekomst, ook voor de WLO en het tijdschrift LANDSCHAP.

Literatuur

Bestuur WLO, 2011. WLO: platform voor reflectie en kritiek. Landschap 28/3: 146-147.

Dekker J.N.M., 2011. Natuurbescherming in turbulente tijden: EHS, van succesformule naar blok een het been. Landschap 28/1: 43-49.

Dekker, S., H. Duell, K. van Egmond, D. van der Molen, A. Smit, F. Witte & M. Wassen, 2008. Waar blijven de provincies? Visievorming over landschapsontwikkeling. Landschap 25/4: 195-202.

Dumont R., 2009. Ruimtelijke kwaliteit ontstaat in dialoog. Landschap 26/1: 45-49.

Kistenkas F.H., 2011. Van toetsing naar weging? Duurzame gebiedsontwikkeling en natuurwetgeving. Landschap 28/1: 17-24.

Meijden, E. van der, J. van Groenendaal & P. Klinkhamer, 2008. Biodiversiteit in het landelijk gebied. Landschap 25/3: 123-128.

Saris F. & J. van Dijk, 2011. WLO/Landschap is wel/niet de weg kwijt. Landschap 28/2: 89-90.

Turnhout E., H.J. van der Windt & M.L. Blankensteijn, 2011. Van u vraagt wij draaien naar kritisch tegengeluid, de relatie tussen landschapsecologie en beleid. Landschap 28/3: 149-155.

Verburg R.W. & H. Leneman, 2011. Landbouw en kleinschaligheid kunnen samengaan Landschap 28/1: 33-41.

Volkscrant, 31-12-2011. Het new boys network draait al op volle toeren. Het Vervolg, p 6 en 7.

Zande, A. van der, 2007. Heritage interests as a context of landscape ecology – is WLO really developing into a community of landscape scientists? In: T. de Jong, R. Posthoorn & J.N.M. Dekker (eds.): Landscape Ecology in the Dutch context – nature, town and infrastructure. KNNV Publishers, Utrecht, 688 pp.